

РЕФЛЕКСИВНИЙ КАПІТАЛ У ТВОРЧОМУ РОЗВ'ЯЗАННІ ДИЛЕМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

В статті аналізується досвід дослідження соціальних дилем. Уводиться концепт рефлексивного капіталу територіальної спільноти. Пропонується ідея школи як смислового стрижня місцевої громади.

Ключові слова: соціальна дилема, місцева територіальна спільнота, громада, рефлексивний капітал.

Творчість – це явище, яке не обмежується стінами наукових лабораторій чи конструкторських бюро. В будь якій життєвій ситуації, коли людина стикається із завданням, спосіб розв'язання якого їй не відомий, вона вступає в царину творчості. Існує особливий клас завдань, рішення яких передбачає здійснення вибору з певних альтернатив і займання чіткої позиції. Такі задачі називають дилемами. Як правило дилема – це вибір між двома альтернативами, які не мають, на перший погляд, іншого варіанту розв'язання проблеми. Існує також особливий клас дилем, розв'язання яких залежить від того, який вибір здійснює суб'єкт, яку позицію займає – індивідуалістичну чи колективістичну, на що спрямована дія суб'єкта – на захист власних одноосібних інтересів чи на захист інтересів громади.

Дослідження рефлексивних механізмів творчості мають багаторічну історію. Вже давно доведено продуктивну роль групової рефлексії в забезпеченні ефективності як індивідуальної, так і спільної творчості. Проте, в якості завдань, на прикладі яких досліджувались ці рефлексивні механізми, не використовувались дилеми, зокрема, характерні для буденного життя територіальної спільноти, через розв'язання яких вона набуває рефлексивної якості територіальної громади, що усвідомлює свої інтереси.

Мета нашої статті – виявлення ролі рефлексії в розв'язанні дилем територіальної громади та обґрунтування концепції рефлексивного капіталу як ресурсу розв'язання таких дилем. На першому етапі буде проведено теоретичний аналіз досвіду дослідження психологічних механізмів розв'язання соціальних дилем, а на другому етапі – розкрита важливість рефлексії цих дилем у взаємодії громади і освітянської спільноти.

Теоретичний аналіз. Соціальна дилема – ситуація, в якій громада має працювати разом задля однієї мети, яку кожен із її членів окремо досягти не може. Соціальні дилеми є формою усвідомлення суперечливості взаємозв'язку індивіда і громади у вигляді формулювання альтернатив для подальшого самовизначення. Загальний формат дилеми: бути чи не бути; діяти, чи не діяти, робити власний внесок чи не робити і т.п. У соціальній дилемі альтернативи формулюються на основі протиставлення індивідуальних і громадських наслідків здійсненого вибору в різній часовій перспективі.

Соціальні дилеми розділяють на два типи: дилема громадського добра (створення спільного блага) і дилема спільних ресурсів (трагедія надмірного використання спільних ресурсів). У дилемі громадського добра короткотермінові втрати індивідів (інвестиції) протиставлені довготривалим вигодам громади: сьогодні потрібно зробити свої власні внески для того, щоб потім з'явився спільний ресурс, яким всі зможуть користуватись. Другий тип соці-

альних дилем – дилеми спільного ресурсу – стосується суперечності отримання короткочасової індивідуальної вигоди із довготривалими негативними наслідками для громади (наприклад, неекономне використання води веде до знищення джерела, якщо воно не встигає відновлюватись).

Вивчення соціальних дилем розпочали економісти у 1930-х роках, розглядаючи зовнішні чинники, які впливають на розв'язання. З 1970-х років розпочалось систематичне вивчення психологічної складової процесу прийняття рішення щодо соціальних дилем, адже розуміння способів впливу на розв'язання дилем є необхідною складовою розвитку громади, компетентної взаємодії політика з громадою. Усвідомлювати довготривалі наслідки власних дій не тільки для особистого майбутнього, але і для майбуття громади – максима, яка набуває особливо гострого звучання завдяки процесам глобалізації.

Для створення нового громадського добра, як будь-якого спільного ресурсу, яким можуть користуватись усі без винятку члени громади, необхідно поєднати індивідуальні внески членів громади. Окремий внесок індивіда на створення громадського добра справжнюється лише тоді, коли інші теж взяли участь (мінімальна кількість інвестицій учасників називається соціальним бар'єром).

Наприклад, потрібно зібрати гроші для будови нового мосту через річку. Якщо не буде зібрано внесків у достатній кількості для заupu всіх будівельних матеріалів, а вистачить, наприклад, лише на половину, то міст побудувати буде неможливо. Ця ж схема соціального бар'єру може бути використана для аналізу будь якої ситуації поєднання ресурсів членів громади.

Нажаль, ці природні для традиційної громади схеми зазнають все більшої деформації внаслідок формалізму, відчуженості, бюрократизованості, непрозорості взаємозв'язків у сучасних територіальних спільнотах.

Розв'язання дилеми громадського добра – це подолання соціального бар'єру. Визначатись на те, щоб робити внесок у громадське добро часто треба в ситуації невизначеності щодо намірів інших, тому уявлення людини про прийняття рішення іншими членами громади є суттєвим чинником розв'язання дилеми громадського добра. Із зростанням розміру групи, яка потрібна для створення громадського добра, а відповідно його масштабу, дилема загострюється: чим більша група, тим, здається, менше залежить спільний результат від окремого члена, тим сильнішими стають соціальні лінощі. Разом з тим, інформація про збільшення кількості тих, хто вже зробив внесок, позитивно впливає на рішення дилеми громадського добра.

Оскільки користуватися громадським добром за визначенням будуть усі, навіть ті, хто не брав участь у створенні, це спокушає не робити особистий внесок (феномен "вільного вершника", або "наїзника", або "зайця"). Якщо члени спільноти мають побоювання щодо наявності таких "вільних вершників" у їх оточенні, соціальний бар'єр індивідуального інвестування у спільне добро подолати набагато важче.

Чим вище довіра до інших, тим впевненіше громада розв'язує дилеми громадського добра. Розв'язанню сприяє також наявність групової ідентичності членів громади, координація спільних дій, формування відповідних норм і цінностей.

У 1990-х роках соціолог Еліонор Остром вивчала різні спільноти, які користуються спільними ресурсами: людей, які поділяють лісові ресурси в Японії, пасовища в Швейцарії, іригаційні споруди (гуертас) в Іспанії. Трагедія спільного ресурсу, вперше сформульована Гаррет Гардін [3], полягає у

всіх цих випадках у тому, що індивіди в намаганні збільшити свою власну вигоду починають безперестанно збільшувати своє користування спільним ресурсом. Якщо створюються умови вільного і безконтрольного користування спільним ресурсом, трагедія стає неминучою. Спільний ресурс буде надмірно використано і знищено (ліси вирубані, пасовища витоптано, водні джерела виснажені аж до неможливості відновлення). Порівнюючи спільноти, Е. Остром виявила, що є такі природні людські групи, які здатні організуватися і ефективно управляти своєю поведінкою. Ці ефективні щодо розв'язання соціальних дилем групи відрізняються від інших наступними сьома ознаками: 1) чітко визначені *межі* групи; 2) *правила* управління використанням колективного блага чітко відповідають місцевим потребам і умовам; 3) більшість індивідів, на яких впливають правила, можуть брати *участь* в модифікації цих правил; 4) право членів спільноти вигадати власне правило визнається і підтримується зовнішньою *владою*; 5) існує система *моніторингу* поведінки членів, члени спільноти задіяні в цьому моніторингу; 6) використовується градуйована система *санкцій*; 7) члени спільноти мають доступ до недорогого (низьковитратного) механізму *розв'язання конфліктів* [4, 44].

Попри те, що виділені властивості ефективних груп мають здебільшого організаційний та економічний характер, за ними стоять соціально-психологічні феномени, пов'язані з рефлексією. По-перше, рефлексія є механізмом встановлення меж у різних середовищах життя суб'єкта. По-друге, встановлення будь-яких правил зазвичай потребує здійснення рефлексії, а оцінити відповідність правил потребам громади неможливо без встановлення параметрів, критеріїв відповідності, що також вважається рефлексивною функцією. По-третє, якщо ті суб'єкти, що підкоряються правилам, не можуть брати участь у їх створенні, зникає важливий інструмент підтримки внутрішньої мотивації виконання правил. У випадку, коли є можливість встановлювати (або змінювати) правила, вони виконують саморегуляційну рефлексивну функцію. У протилежному випадку, вони стають декларативними, а їх виконання мусить забезпечуватись системою зовнішніх санкцій і прийомів, як це характерно, наприклад, для тоталітарного суспільства. В п'ятому пункті охарактеризовано взаємодію системи громади із над-системою в аспекті владних стосунків, що є традиційним для розгляду механізмів критичної рефлексії. Для шостого пункту важливим є те, що система санкцій не є спрощеною, вона передбачає можливість нарощування санкцій у відповідності із збільшенням негативних наслідків порушення правил. Рефлексія є необхідною складовою утримування цієї складності системи санкцій. Остання сьома відмінність теж пов'язана із функціонуванням рефлексивних механізмів розв'язання конфліктів без надмірних витрат (і часу й інших ресурсів).

Наступною важливою складовою досвіду дослідження шляхів ефективного розв'язання дилем є вивчення стратегій впливу, за допомогою яких можна рефлексивно управляти процесом рішення.

Дослідження довели, що однією з найбільш ефективних стратегій впливу на розв'язання дилеми громадського добра є створення в громаді цінності санкцій щодо тих членів, які не роблять внесків (не лише наявність санкцій самих по собі, а *цінності* санкцій): спільні уявлення про те, що за відсутності внесків на особу буде здійснено соціальний тиск, вона зганьбить себе, до неї погіршиться ставлення оточення.

Рефлексивний підхід до розв'язання соціальних дилем, спрямований на забезпечення усвідомлення взаємозв'язку і взаємозумовленості наслідків рі-

шень і дій для індивіда і для громади, є перспективним шляхом розвитку рефлексивних громад.

На нашу думку, однією із перспективних концепцій, що можуть слугувати інструментом підготовки фахівців соціальної сфери до такої роботи з громадою, є концепція рефлексивного капіталу територіальної спільноти.

Самоорганізована громада може конструктивно вирішувати багато питань власного добробуту, взаємодопомоги, надавати стабільність своїм членам. Соціальний капітал первинної територіальної спільноти залишається з людиною навіть тоді, коли вона змінює місце проживання, перетворюючись в ресурс земляцтва. Це ті слабкі зв'язки в структурі соціального капіталу, які актуалізуються в критичні періоди життя, коли до цих знайомих незнайомців можна звернутись по допомогу. Навіть, якщо людина не звертається за підтримкою, наявність таких потенційних зв'язків надає їй більшої стабільності і впевненості в життєвих ситуаціях.

Довгі роки вивчаючи соціально-психологічну ситуацію в країні, науковці визначили, що самоефективність опанування негараздів залежить від масштабу ситуації [2]. Якщо масштабувати ситуацію на рівні країни – у людини з'являється відчуття, що від її власних дій нічого не може змінитись, вплинути на таку ситуацію не уявляється можливим. Від цієї вимушеної безпорадності спадає будь-яка активність. Якщо масштаб ситуації зменшити, то віра у власну впливовість збільшується. На нашу думку, саме масштаб локальної територіальної спільноти надає можливість впливу. Об'єднання зусиль і створення образу потужної громади надихає її членів на колективні дії.

Рефлексивний капітал – це форма індивідуального (і сукупного) досвіду, яка стає ключовим ресурсом існування людства, перетворюється на важливий нематеріальний актив сучасних індустрій, визначає оптимальне соціальне середовище для благополуччя індивідів і спільнот.

Розробка нами концепції рефлексивного капіталу мала певні етапи. Передумови концепції було закладено в межах дисертаційного дослідження рефлексивного потенціалу групи та його впливу на індивідуальні творчі здібності. Розглядаючи індивідуальні внески в групову рефлексію ми виявили феномени, що пізніше назвали *аутсорсингом рефлексії* (від англ. out – зовні, sourcing – підбір джерел), тобто можливість використовувати зовнішні рефлексивні потужності партнера по спілкуванню не тільки для досягнення спільного творчого результату, але й для забезпечення в подальшому ефективного самостійного творчого пошуку. Критичною умовою позитивного впливу спільної творчості на індивіда виявились такі особливості контакту, при яких виявлялась незгода з діями (думками, логікою) партнера. За можливістю висловлення такої незгоди стояли два чинники: 1) здатність індивіда виділити себе із спільного групового процесу, 2) групова норма, яка не пригнічувала висловлення іншої думки. Важливим моментом тут є розрізнення незгоди із ігноруванням. При ігноруванні розгортаються дії (інтелектуальні, мовні), які не співвіднесені і не спів-орієнтовані з діями інших. При висловленні незгоди інакові інтелектуальні дії співвідносяться, позиціонуються з діями інших. Вони ув'язуються завдяки комунікації в єдиний процес здійснення різноманітного творчого пошуку групою.

На час проведення цих досліджень на початку 1990-х років ми розглядали проблему індивідуальних внесків і рефлексивного потенціалу групи на межі лабораторного і польового експериментів і створення тренінгу-практикуму з метою кращого розуміння загально-психологічних закономір-

ностей рефлексивних механізмів творчості [8]. Багаторічний досвід розвитку психологічних ідей рефлексії як інтелектуальних інструментів творчого розв'язання життєвих проблем різних груп, організацій, спільнот, спостереження за суспільними трансформаціями в країні, узагальнення досвіду теоретичних концептуалізацій сучасності дало змогу перейти від концепту рефлексивного потенціалу групи до концепції рефлексивного капіталу спільноти.

Суттєвим чинником такого переходу разом із розробкою теорії груп-рефлексії (М.Найдьонова [1]) стали: розвиток світової психології спільнот (ком'юніті), в межах якої активно опрацьовуються поняття соціального і культурного капіталів, розвиток організаційної психології з поняттям інтелектуального капіталу, концепції креативного капіталу в економічних науках тощо. Термін капітал перетворено на мінливий знак дискурсу, за яким кожен дослідник може розташувати своє наповнення в межах первинного інтенціоналу створення додаткової вартості. Вся сукупність наповнень настільки відмінна, що спроби охарактеризувати їх в одній площині призводять до втрати об'єму поняття. Це, до речі, проблема багатьох сучасних термінів, не тільки терміну «капітал». Проте при голографічному підході, коли утримуються межі різних спільнот з їхнім відмінним наповненням терміну згідно придатного цим спільнотам бачення світу, багатомірне розуміння концепту не призводить до аморфності й втрати пояснювального потенціалу. Тут з очевидністю постає, що такі терміни – це ідеальні типи, тобто сконструйовані об'єкти, які не мають точного репрезентата у відокремленій реальності, але можуть бути використані для позначення діапазону об'єктивно-суб'єктивної колективної дійсності, частково поділеної певними спільнотами.

Відштовхуючись від структури соціального капіталу територіальної спільноти за Путнам спочатку нами було виокремлено наступні складові рефлексивного капіталу: 1) створення *сенсу* спільноти, належності і довіри, 2) переосмислення *мереж* стосунків сусідства і територіальності, 3) рефлексія колективної *ефективності* та ресурсу належності, 4) рефлексія управління колективною *дією* в реальному часі.

Аналіз професійної спільноти в результаті дав змогу в структурі рефлексивного капіталу виділити чотири складові, які можуть бути розглянуті і як окремі його форми, а саме: 1) рефлексія сенсу професійної спільноти, 2) рефлексивне наповнення дискурсу мереж спілкування (аналог сусідських відносин в територіальних спільнотах), 3) рефлексія колективної ефективності та 3) праксис фахово-громадської участі (в останньому рефлексія принципово об'єднана з колективною дією).

Подальший теоретичний аналіз дав змогу уточнити виявлені компоненти у спробі синтезу психологічних концептів, до яких рухалась, виходячи за власні межі, когнітивна психологія, створюючи сучасні концепції емоційного, соціального, практичного інтелекту.

Так, перша складова рефлексивного капіталу – *сенсу спільноти* – найближче описує ті ж реалії, що концептуалізуються поняттями емоційного інтелекту та мета-когнітивних складових емоційних контролів, моніторинрів та інших форм управління своїми емоційними станами при взаємодії з іншими людьми. На цьому стику емоційного інтелекту та мотивації знаходиться проблема довіри до інших й визначення меж власної ідентичності. Важливо при цьому утримувати думку, що узагальнюються не різні процеси реальності (емоційний інтелект і рефлексивний капітал), а різні концептуалізації багатомірної реальності різними інтелектуальними інструментами. Перевага кон-

цепту рефлексивного капіталу на відміну від емоційного інтелекту (та інтелекту загалом) полягає в тому, що ми здійснюємо спробу побудови голографічного концепту, який буде мати якості кентавр-об'єкту, сумістить суб'єктивні компоненти і компоненти організації колективної дії в одному багатомірному концептуальному просторі. Співмірним до рефлексивного капіталу є поняття праксису Фієре, в якому також нерозривно поєднані рефлексія і дія. Вершинним феноменом першого компоненту рефлексивного капіталу територіальної спільноти є поділені цінності і спільна мораль (розуміння орієнтирів добра і зла, відповідальності).

Наступні дві складові рефлексивного капіталу територіальних спільнот поєднуються разом, щоб бути спів-ставними із концептами соціального та практичного інтелекту. При цьому компонент *мережі стосунків* більше відповідний дискурсу соціального інтелекту з його досвідом су-присутності, картування в системі соціальних мереж (реальних, а не лише їх віртуальних еквівалентів), соціально-комунікативними компетентностями, що дозволяють створювати в умовах індивідуальних нерівностей і відмінностей ресурс поділення, про який ми згадували вище. Другий компонент рефлексивного капіталу – *колективна ефективність* – більше тяжіє до практичного інтелекту з його імперативом ефективності і відповідності вимогам задачі. Головна суперечність тут – це баланс адаптивності й інноваційності, сьогодення і майбуття. Якщо попередній компонент утримує суперечності одночасної належності різним спільнотам, то в цьому компоненті утримується одночасність творення різних процесів, в межах яких може існувати суперечливість різних критеріїв ефективності.

Рефлексивний капітал в формі останнього компоненту *колективної дії* має принципово інтеграційну природу. Це не такий же компонент в ряду перших трьох, а функціональна структура, що призвана їх поєднати. Для звичайних не голографічних компонентів така структура є надлишковою, адже поєднання всіх компонентів у сумі має бути ідентичне концепту. Для голографічних концептів просте адитивне (методом складання) поєднання не є можливим, а для кентавр-об'єктів є знищуючим. Тому ми виділили останній компонент, в якому міститься методологія «збірки» концепту, зосереджується потенціал його розвитку, збираються недодумані і недопрояснені радикали, які зокрема можуть мати суперечливу історію і майбутні інтерпретації реальності колективних дій. Власне цей компонент рефлексивного капіталу, на відміну від колективної дії як такої, є відображенням мудрості цих дій.

Після окреслення картини перспектив і потреби в розвитку територіальних громад та обґрунтування концепту рефлексивного капіталу, логічно постає запитання яке це має значення для творчості освітянської спільноти? До життя в якому світі готує сьогодні загальноосвітня школа? Моделлю якого суспільства вона є, з огляду на внутрішню побудову системи комунікації і системи владно-підвладних стосунків? Чи пропонує школа учням розв'язувати дилеми громадського блага, щоб надати можливість рефлексії такого досвіду? Чи надає можливість отримати зразки конструктивного розв'язання таких дилем? Чи створюється образ громади, яка існує в школі? Чи існує образ місцевої громади, в якій живе школа? Чому більшість завдань, які розв'язують діти, не мають місцевої територіальної прив'язаності, а відбуваються десь, не відомо де?

Територіальна громада – це той зовнішній контекст реального життя, відчуття якого має забезпечувати не тільки сім'я, але і школа, в якій дитина перебуває значну частину свого часу. Без утворення такого контексту спіль-

ності школи із територіальною громадою сенс особистісного розвитку дитини в системі освіти втрачає необхідний масштаб, він занадто абстрагується або перетворюється на ізольовану й відірвану від реалій життя практику. Ми розвиваємо абстрактний інтелект, хоча потребою є формування інтелекту з усвідомленою убудованістю в спільноту з її системою влади, життєзабезпечення і культурно-символічного ціннісного самовідновлення.

Яскраві приклади такої відірваності ми можемо знайти в підручниках з будь яких предметів – великий масштаб проблем не достатньо збалансовано місцевим масштабом дій, в спільному просторі й часі найближчого «сусіднього» оточення. Без формування рефлексії власної убудованості в первинну територіальну спільноту не можуть бути розв'язані завдання екологічного виховання: глобальні проблеми людства вражають, але без масштабування до рівня місцевої (а ще краще сусідської) громади вони залишаються абстрактними і втрачають свій дієвий потенціал. Без допомоги дорослого (вчителя, вихователя) дитина не здатна побачити довготермінові наслідки своїх дій, не може подолати ефект «великих чисел», що інколи нівелює віру в ефективність власних дій і у зрілих особистостей.

У місцевій громаді можна створити такі умови, коли дії, вчинки, історія кожної людини стає частиною спільного досвіду, вбудованою в хронотоп громади (поділений членами громади час і простір). Мова іде не про тотальний контроль особи, не про конкуренцію чи змагання індивідуальних внесків, а про прозорість ситуації, спільність бачень і узгодженість оцінок, тобто про наявність спільного досвіду в певному просторі й часі, в якому є визначене «видиме» місце для внеску кожного в справжню потрібну загальну справу. Тоді дитина може пишатись своїми вчинками у своїй рідній громаді, а відтак наснажуватись на нові суспільно-корисні ініціативи заради покращення життя свого і членів громади «тут і тепер». Цей дух справжності, причетності до великої глобальної справи, має бути створений завдяки маленьким, посильним дітям, спільним із дорослими, місцевим колективним діям: прибирання сміття в місцевому лісі, естетичне впорядкування шкільного двору і прилеглих територій, соціальне волонтерство (допомога тим, хто її потребує) тощо. Цей місток між абстрактним і конкретним у вчинках і наслідках має бути не тільки декларованим, але і демонстрованим, а також прожитим і пережитим дитиною як власний успіх. Тоді він закріплюється в дитячому досвіді як ресурсна складова подальшого особистісного розвитку і самоздійснення в широкому суспільному і навіть глобальному контексті. А паралельно закладаються цінності і схеми взаємодії, які було використано при організації цих спільних дій, як певні природні норми життя в спільноті.

Висновки. Суттєвим механізмом ефективного розв'язання дилем громадського добра є групова рефлексія, реалізована в низці організаційних феноменів установаження меж громади, вироблення правил життя і покарання за їх порушення, розв'язання конфліктів тощо.

Рефлексивні ресурси громади можуть бути осмислені як рефлексивний капітал, один із видів нематеріальних капіталів, що все більше перетворюються в сучасному світі на потужну складову економічного успіху.

Робота освіти в напрямі перетворення школи на рефлексивну громаду створює додаткові ресурси розвитку особистості дитини, здатної ефективно самореалізовуватись у суспільстві ризиків, бути при цьому щасливою і формувати позитивне майбуття територіальних спільнот різного масштабу (аж до людства в цілому), творчо розв'язуючи дилеми власної локальної громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Найдџонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / Михайло Найдџонов. – К.: Міленіум, 2008. – 484 с.
2. Слюсаревський М. М. Ситуація як об'єкт соціально-психологічного дослідження: історіогенез і сучасний стан проблеми / М. М. Слюсаревський / Наукові студії із соціальної та політичної психології. – Вип. 23 (26). – К.: Міленіум, 2009. – С. 5-24.
3. Hardin G. The tragedy of the commons. Science. – vol. 162 (13 December 1968). – p. 1243-1248.
4. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. – Cambridge: Cambridge University Press. –1990. – 280 p.

Найденова Л. А.

**РЕФЛЕКСИВНЫЙ КАПИТАЛ В ТВОРЧЕСКОМ РАЗРЕШЕНИИ
ДИЛЕММ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СООБЩЕСТВ**

В статье анализируется опыт исследования социальных дилемм. Вводится концепт рефлексивного капитала территориального сообщества. Предлагается идея школы как смыслового стержня местной рефлексивной общины.

Ключевые слова: социальная дилемма, местное территориальное сообщество, рефлексивная община, рефлексивный капитал.

Naydonova L. A.

REFLEXIVE CAPITAL IN SOLUTION OF COMMUNITY SOCIAL DILEMMA

In the article it is analyzed the experience of social dilemma research. The concept of community's reflexive capital is suggested. An idea of school as a sense stem of the local reflexive community is proposed.

Keywords: social dilemma, local community, reflexive community, reflexive capital.

УДК 159.955.4

Найдџонова Л. М. (м. Київ)

СОЦІАЛЬНІ СЕРЕДОВИЩА РЕФЛЕКСІЇ РІЗНИХ МОДАЛЬНОСТЕЙ

Представлено нову методикку дослідження рефлексії різних модельностей, яку можна використовувати в дослідницьких і консультаційних цілях. Показано особливості рефлексії знань, почуттів, ставлень і досвіду молоддю і дорослими у різних соціальних середовищах (друзів, батьків, інших людей) порівняно із обдумуванням наодинці.

Ключові слова: рефлексія, групова рефлексія, модальності рефлексії, соціальні середовища.

Рефлексія є важливим фактором розвитку особистості і середовища. Попри величезне розмаїття розуміння рефлексії і зростання її популярності в психології, залишається достатньо мало дослідженими природні середовища, в яких розгортаються рефлексивні процеси різних модальностей без спеціального втручання дослідників. Актуальність дослідження цього питання зумовлена тим, що рефлексія є фактором формування середовищ інноваційного розвитку [1]. Тому нас зацікавило питання: в яких середовищах у природних умовах «живе» групова рефлексія.

Мета нашої роботи була визначена як пошук відповіді на головне дослідницьке запитання: чи змінюються рефлексивні характеристики середовищ під впливом демографічних чинників, зокрема чи пов'язані з віком, чи мають гендерні відмінності.

Ми виходили з припущення, що головним контекстом, який сприяє формуванню рефлексивного інноваційного середовища, є дружні відносини.